

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 AUGUSTUS
1938

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

13^e JAARGANG
N° 8

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

REIS- EN VERBLIJFKOSTEN IN 1503.

Sedert de ontdekking, dat een (niet-utrechtsch) hoogleeraar-in-de-geschiedenis zelfs van het bestaân van het haast zestig jaargangen tellende „Archief van het Aartsbisdom Utrecht” geheel en al onkundig was, mag ik vrij veronderstellen, dat de doorsnee-lezer van dit maandblad niet zóó thuis is in de ongeveer even oude, soortgelijke bronnenpublicatie, die „Bijdragen tot de Geschiedenis van het bisdom Haarlem” heet, dat hij in den 32en Jaargang (1909, 413) heeft opgemerkt en zich thans herinnert de publicatie door den onlangs op hoogen leeftijd overleden heer P. M. Grijpink gedaan van een rekening, in 1503 ingediend bij den Officiaal van den aartsdiaken van den Dom.

Het geval lag aldus: Op last van den officiaal Gerard ther Herenhoven maakten Martinus Hoyer en Johan Spierinck in Februari 1503 een reis van Utrecht naar Holland, om zekere brieven te overhandigen aan den abt van Egmond en een verder onbekenden Mr. Gerardus Wysscher. Beide heeren hebben hun reis volbracht — en Spierinck dient nu bij den Officiaal de rekening van de onkosten in, die ons een aardigen kijk geeft op prijzen van vervoermiddelen en verblijf.

De terugreis van Leiden naar Utrecht, die wegens de bevroren wateren niet per schuit kon worden gedaan, werd door den eenen te paard ondernomen, door den anderen doorgemoedereerd te voet.

De rekening, die dus de onkosten van twee personen inhoudt, luidt vertaald als volgt:

„Item, vooreerst op den zelfden dag [7 Febr. 1503] van Utrecht naar Leiden, voor het schip	7½ stuiver.
Item, denzelfden dag, voor het middagmaal in Bodegraven	3 st.
Item, denzelfden dag, te Leiden voor het avondeten, wijn en fooi [bellesier, drinkgeld]	10 st.
Item, 8 Februari gingen wij van Leiden naar Haarlem, voor den wagen	6 st.
Item, denzelfden dag, voor het avondeten, wijn en fooi	9 st.
Item, voor vier copieën van de bevelschriften, buiten de twee, die wij zelf geschreven hebben	8 st.
Item, 9 Februari, voor den wagen van Haarlem naar Leiden, om den heer Abt van Egmond te zoeken, die in Abspoel heette te zijn	8 st.
Item, denzelfden dag, te Leiden voor middagmaal etc.	6 st.

Item, denzelfden dag, van Leiden naar den Haag, voor den wagen	5 st.
Item, denzelfden dag, in den Haag, voor avondmaal, wijn en fooi	12 st.
Item, 12 Februari, van den Haag naar Haarlem, voor den wagen	10 st.
Item, denzelfden dag, zonden wij een bode naar Egmond, die [het bevel van den Officiaal] beteekende aan Mr. Wiggerus, een der executeurs-testamentair van wijlen Mr. Martinus	10 st.
Item, denzelfden dag, voor middagmaal, avondeten, wijn en fooi	12 st.
Item, 11 Februari, van Haarlem naar Leiden, voor den wagen	6 st.
Item, in Leiden bleven wij twee dagen, omdat het water bevroren was en gaven daar uit voor middagmalen, avondeten, wijn en fooi te samen	21 st.
Item, 13 Februari ben ik, Johan Spierincsz. te voet naar Utrecht gegaan en heb in Bodegraven voor middagmaal en vuur uitgegeven	2 st.
Item, denzelfden dag, in Woerden, voor het avondeten	1½ st.
Item, 14 Februari heeft Martinus Hoyer te Leiden een paard gehuurd, waarop hij naar Utrecht is gekomen, omdat het water dicht zat	22 st.
Item, voor maaltijd dienzelfden dag, en uitgaven voor het paard in Bodegraven	3 st."

De totale onkosten voor beiden gedurende acht dagen beliepen 8 rijsche guldens en 9 hollandsche stuivers. v. C.

DE EERSTE DIERENTUIN IN NEDERLAND, SOESTDIJK 1808.

Van October 1807 tot April 1808 waren het hof en de regeering van het jonge koninkrijk Holland te Utrecht gevestigd geweest. Den 20sten April 1808 was koning Lodewijk Napoleon echter naar Amsterdam vertrokken en was het Utrechtsche paleis aan de Drift en Wittevrouwenstraat een pied-à-terre geworden, waar de koning nog slechts bij bijzondere gelegenheden verblijf hield of op doorreizen vertoefde. Zoo kwam de koning in den namiddag van den 8sten Juli te Utrecht, woonde in een tijdsverloop van vier uur de zitting van den staatsraad in de burgemeesterskamer op het stadhuis bij, verleende aan verscheiden personen audiëntie in het paleis en nam daarna de in aanbouw zijnde kermis in oogenschouw. Tot de kermisvermakelijkheden behoorde ook dit jaar weer Alpy's vermaarde beestenspel, dat op het Vredenburg was opgeslagen.

Enkele weken tevoren had de koning een reis door het departement Gelderland gemaakt en den 28sten Juni Harderwijk bezocht, waar hij o.m. de instellingen van de Geldersche hoogeschool had bezichtigd. Bij die gelegenheid was Z.M. door professor C. G. C. Reinwardt, hoogleeraar in de plantkunde, in den akademischen kruidtuin rondgeleid. Den 18den Juli werd professor Reinwardt benoemd tot lid der eerste klasse van het door koning Lodewijk opgerichte „koninklijk instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten”, de instelling waaruit in 1851 de tegenwoordige koninklijke akademie van wetenschappen is voortgekomen. Den daarop volgende dag schreef de koning aan den hoogleeraar:

„Monsieur le Professeur Reinwardt. Je désire que vous alliez à Utrecht, où se trouvent dans ce moment à la foire, plusieurs animaux étrangers et rares, que vous les examiniez, et d'après les connoissances que vous avez de l'histoire naturelle, en fassiez un choix et achétiez tous ceux que vous croirez mériter d'être placé dans une ménagerie. Vous remettrez la lettre ci-jointe à l'Intendant Général M. van Lamsweerde, qui vous facilitera tous les moyens possibles de vous acquitter de cette commission, dont le succès m'est assuré par vos connoissances en ce genre.

Sur ce Monsieur le Professeur Reinwardt, Je prie Dieu qu'il vous ait en Sa sainte garde.

au LOO, le 19 Juillet 1808.

LOUIS.

Je désire profiter de cette occasion, pour former une ménagerie; je crois que le moment est favorable, achetez tout ce que vous jugerez convenable.

Door de aanteekeningen van den apotheker Hendrik Keetell, Utrecht's kroniekschrijver van den Franschen tijd, wiens geregeld op poederpapiertjes bijgehouden dagboek nog in de handschriftenafdeeling der uinversiteitsbibliotheek wordt bewaard, is bekend, dat professor Reinwardt spoedig en afdoende aan de opdracht van den koning voldeed. Keetell noteerde over Alpy's beestenspel:

„Deeze met recht ongemeen fraaije verzameling van wilde dieren was op onze gewoone jaarmarkt, in deeze maand invallende, onder de gewoone spellen op het Vreburg voor eenieder te zien. Zijne Maj. bericht gekregen hebbende van dit groot aantal schoone en zeldzaame beesten, kreeg zucht om dezelve in eigendom te bezitten. En waarlijk ... wierd de koop getroffen, en het gansche boeltje wierd verkocht voor 25000 gulden. De jaarmarkt afgelopen zijnde, wierden zij directelijk vervoert op vier lange wagens na Soestdijk. De voornaamste derzelve waren drie leeuwen, twee tijgers, een panter, een luipaard, twee zebraas, een struisvogel en drie à vier aapen van een buitengemeene grootte.”

Met den koortsigen spoed dier dagen, vooral wanneer het de bevrediging van een koninklijk verlangen betrof, werd ook verder alles geregeld en den 28sten Juli verscheen een decreet dat de oprichting van een koninklijken tuin met daaraan verbonden menagerie en kabinet van natuurlijke historie bepaalde, waarvan de vorming en het bestuur aan professor Reinwardt werd opgedragen. De hoogleeraar moest zich onverwijld naar Soestdijk begeven, om de leiding op zich te nemen. En reeds den 3den Augustus d.a.v. kon de intendant van Soestdijk aan den intendant generaal berichten: „volgens aanschrijven van Uwe Excellentie hebbe den Heer Professor Reinwardt van Harderwijk behandelt, gericipieert, als mede in zijne nieuwe ampten erkent, zoo als men verplicht is een man als den Heer professor te behandelen, hebbe insgelijks den Heer pro-

fessor geplaatst in de rechter vleugel van het paleis, en wel daar, omdat Zijne Edele Gestrenge dichter bij zijne occupatie zoude bevinden; mij dunkt dat hij zeer vergenoegd is."

Niettegenstaande de administratie van den aankoop, de voeding en het onderhoud der dieren en van de loonen van het personeel aan den intendant was opgedragen, zooals uit de instructie van den 16den September 1808 blijkt, en ze hem veel zorg en tijd kostte, was hij toch met deze nieuwigheid erg ingenomen, niet om de beesten, zooals hij in het bovengenoemde schrijven verklaart, maar om de komst van den hoogleeraar. De hofdignitarissen, die Soestdijk allesbehalve een „maison de plaisance" vonden, hadden in Reinwardt eindelijk de lang verbeide vierde man voor hun kaartclub getroffen.

Met deze voorstelling van Reinwardt's verhouding tot de hofhouding zijn de mededeelingen van zijn biograaf W. H. de Vriese (Amsterdam, 1858) wel wat in tegenspraak. Hij vertelt, dat de hoogleeraar „in hooge mate in de achting des Konings deelde, gelijk hij die, om zijne geleerdheid en beschaafde manieren, ten volle waardig was, nochtans zijne verhouding aan het Hof te Soestdijk allesbehalve vereerend was. Terwijl een ander Hoogleeraar, de heer van Maanen, 's Konings Lijfmedicus, die zich gelijktijdig nu en dan met R. te Soestdijk bevond, aan de Maarschalkstafel dineerde met de Groot-officieren van 's Konings huis, moest de Directeur van 's Konings Plantentuin aanzitten met de kamerdiens, hofhouders, den directeur der paardenposterij en andere lagere beambten van den Hofstoet. Dergelijke bepalingen gingen zeker niet van den Koning, maar van een of ander Intendant uit."

Alpy, de kermisreiziger-dierentemmer, was bij den koop zijner beesten als 't ware inbegrepen geweest en werd als „gardien" aan de Soestdijksche menagerie verbonden. Over hem schreef de intendant: „Je prends en même temps la liberté de rendre compte de la situation des animaux qui composent le cabinet de l'histoire naturelle de S. Majesté, je suis obligé de dire que Mr. Alpy en prend le plus grand soin, qu'il est, à l'égard des animaux d'une propreté extra ordinaire, qui fait, qu'elles sont d'une santé la plus parfaite, ce Monsieur est aussi très content de son appartement, de même que l'emplacement que j'ai procuré à ces animaux."

Over het verblijf der dieren op Soestdijk schijnen geen aantekeningen bewaard te zijn gebleven. Bouw- of onderhoudskosten van een menageriegebouw staan niet in de domeinrekeningen verantwoord. Vermoedelijk zijn de dieren in de oorspronkelijke kermis-hokken vast gehouden en waren deze kooien in de stallen ondergebracht. Reeds in den nazomer werden aanzienlijke hoeveelheden brandstof in de menagerie verbruikt, waaruit ook opgemaakt kan worden, dat de dieren slecht geherbergd waren en reeds vroeg verwarming noodig hadden.

Blijkbaar is het spoedig duidelijk geworden, dat Soestdijk niet de meest geschikte plaats voor den aanleg van een „jardin des plantes” was, want de Koninklijke courant van den 29sten Augustus 1808 bracht de mededeeling, dat „de groote kruid-tuin, de verzameling tot de natuurlijke historie, en de menagerie te Haarlem zullen worden gevestigd; reeds is een gedeelte der menagerie op het kasteel te Soestdijk vereenigd.”

Den 26sten November was te Soestdijk alles voor het transport gereed, zooals uit een declaratie van den stalhouder J. van Leersum blijkt, die toen „voor het leveren van 26 paarden ter vervoering der menagerie naar Haarlem, drie dagen ieder paard à f 6.— daags is f 468.—” in rekening bracht en dat bedrag den 21sten Februari 1809 uitbetaald kreeg.

Aan onderhoudskosten hadden de dieren gedurende hun verblijf van vier maanden op Soestdijk een uitgaaf van niet minder dan 2391 guldens, 16 stuivers en 8 penningen gevorderd. Dat bedrag was voor den aankoop van vleesch, brood, graan, zaad, zemelen, lampolie, stroo, zaagsel en zand besteed. Verdere bijzonderheden geven de rekeningen niet, alleen wordt van zwart brood voor den beer en van graan voor de partijzen gesproken.

Reinwardt genoot een inkomen van 3000, Alpy van 1600 gulden per jaar, behalve vrije huisvesting.

Te Haarlem, waar ze in de stallen van het Paviljoen geplaatst waren, hebben de dieren evenmin lang rust genoten. In 't laatst van Mei 1809 werden ze naar de Orangerie in den Hortus medicus te Amsterdam overgebracht. Bij koninklijk besluit van den 10den Juni 1810 werd „het aanleggen van eenen meer uitgebreiden plantentuin . . . uitgesteld, tot dat de staat der publieke schatkist daar toe meerdere ruimte zal geven”. Den 17den Juli d.a.v. werden de dieren publiek verkocht, nadat keizer Napoleon eerst nog overwogen had ze naar den Jardin des plantes te Parijs te laten vervoeren. Bij den verkoop telde de menagerie 62 nummers, doordat de oorspronkelijke collectie voornamelijk door aankopen van vogels, die uit 's rijks schatkist betaald waren, was aangevuld. De lotgevallen der verzameling te Haarlem en te Amsterdam zijn meer uitvoerig in „de Natuur” jrg. 32 (1912) beschreven. E.

OPROER IN HET UTRECHTSCH TUCHTHUIS, 1822.

In zijn nog altijd zeer te waardeeren „Geschied- en oudheidkundige beschrijving . . . der stad Utrecht” (Utrecht, 1846. 3 dln. 80) vertelt Nicolaas van der Monde, de verdienstelijke boekdrukker en stadshistoricus, uiteraard ook van de Tuchthuissteeg (dl. I, blz. 289—291). Zij ontleende haar naam aan „het sombere arrest- en provoosthuis”, dat daar sedert 1615 in een gedeelte der vroegere gebouwen van het begijnhuis van St. Nicolaas gevestigd

was. Verdere bijzonderheden van dat tuchthuis vertelt Van der Monde niet en hij volstaat met te schrijven, dat „de tooneelen van muiterij der gevangenen, alsmede de pogingen tot derzelver bevrijding, bij staatsomwentelingen of in tijden van onrust, den naburen soms vele zorgen baarden”.

Over die gevangenisoproeren is tot nu toe weinig bekend geworden en Van der Monde's mededeeling maakt dan ook, althans op menschen van den tegenwoordigen tijd, een overdreven indruk. Toch blijkt ze juist te zijn geweest, zooals de hierachter herdrukte berichten uit de Utrechtsche courant van 17 en 19 Juni 1822 bevestigen. Blijkens die berichten is het toen al in Utrecht Amerikaansch toegegaan.

Het tuchthuis aan de Tuchthuissteeg, thans de Doelenstraat, is in 1854 door de toen nieuw gebouwde en nu sedert enkele jaren reeds weer buiten gebruik gestelde gevangenis op Wolvenburg vervangen. E.

Utrecht den 16. Junij. Gisteren had alhier in het Tuchthuis, onder de gevangenen een groot oproer plaats, waartoe het afkondigen van het jaarlijksch ontslag, of afslag, aanleiding schijnt gegeven te hebben. Zoodra men aan de gevangenen het besluit van den Koning had bekend gemaakt, bespeurde men eene algemeene woeling onder de gevangenen, welke 160 à 180 in getal zijn. Hij die geen afslag bekam, vermeende, dat hij daarop aanspraak had, terwijl die, welke afslag had bekomen, daarmede niet tevreden was, en op een oogenblik, even als had er eene vroegere afspraak bestaan, geraakten alle de gevangenen in oproer. Dadelijk waren de weefgetouwen en andere werk-machines vernield; de zwaarste sloten werden verbroken, en door het openbreken van afzonderlijke gevangenplaatsen, waren reeds vele gevangenen, ten getale van 40 à 50, bijeengeraakt. Men bekam spoedig assistentie van de militaire wacht van de Tolsteegpoort, doch zulks belette echter niet dat aan de muren gebroken en met steenen geworpen werd. De glasramen werden uitgehaakt en ook daarmede naar omlaag gesmeten; op verschillende plaatsen werd ook beproefd om de zoldering doortebreken, hetwelk gelukkig werd verhinderd, echter niet dan nadat eenige gevangenen gekwetst waren. De aanwezige militairen waren echter te gering in getal om hetgeen allerwegen plaats greep, te keeren; doch gelukkig kwam nog tijdig genoeg een sterk detachement van de hoofdwacht, als andere militairen, toesnellen, als ook eenige manschappen der kavalerie, die veel toebagten, om te voorkomen dat den oploop, die buiten het gevangenhuis inmiddels plaats greep, gevaarlijk worden kon. De verschillende autoriteiten is het alzoo gelukt, de gevangenen, en na dat men de militairen van scherpe patronen had voorzien, en na dat deze op de binnenplaats in het gezicht der gevangenen, het geweer geladen hadden, in zoo verre in bedwang te houden, dat de verdere braak heeft opgehouden. Gelukkig is deze beweging bij dag begonnen, als wanneer men spoedig militaire hulp konde bekomen. Men heeft een sterke wacht in het gevangenhuis gelaten, en op die wijze wordt een aanmerkelijk getal gevangenen, die door het verbreken der afzonderlijke gevangenhokken zijn bijeen geraakt, belet iets verders te ondernemen. De nacht invallende is het niet mogelijk geweest de afsluiting der afzonderlijke gevangenplaatsen te herstellen; doch, men heeft die gevangenen, door verschillende militaire posten, die op de zolders, beneden en overal om en in het huis uitgezet zijn, op die wijze, provisioneel onder genoegzaam bedwang teruggebracht.

— den 17. Junij. Heden zijn elf à twaalf der oproerige gevangenen uit het Tuchthuis, in rijtuigen, onder escorte van Kurassiers, naar het Stadhuis overgebracht. De rust in het Tuchthuis is thans weder geheel hersteld.

UTRECHT IN ROMANVORM.

GERA KRAAN-VAN DEN BURG, *Brandende harten. De geschiedenis van Maurits en Suze van Hall. Kampen [, 1938]. (340 blzn.). 8°.*

Een historische roman uit den tijd van 1825—1844, die waarlijk in den volsten zin historisch is. De schrijfster heeft geen moeite gespaard om vele details uit tal van familiearchieven te putten en ondervond daarbij volkomen vertrouwen en medewerking.

Het verhaal begint en eindigt te Utrecht. Men leert eerst het gezin van den notaris P. A. van Schermbeek kennen, dat op de Breedstraat op de hoek van het Korte Lauwersteegje woonde. De naam Van Schermbeek zal nog aan velen bekend zijn, daar vader en zoon het notarisambt te Utrecht bekleed hebben (1803—1833, 1833—1882). Door het gezin van den vader en door zijn kinderen komt men weer met andere Utrechtsche gezinnen van dien tijd in aanraking en maakt men ook bezoeken aan families in de omstreken mede, noordwaarts in de richting Amsterdam (Menistenhemel) en zuidwaarts tot Vianen. De jongste dochter uit het gezin huwt met Mr. M. van Hall, gesproten uit een Vianensch geslacht dat zich te Amsterdam had gevestigd.

Het boek geeft dan de levensgeschiedenis van Suze van Schermbeek en Maurits van Hall. Na hun huwelijk verlaten zij Utrecht en vestigen zich eerst te Amsterdam, daarna te 's Gravenhage. Door het overlijden van Maurits komt reeds na 3 jaren een einde aan het echtelijk geluk (1838).

Tijdens het verblijf te Amsterdam verkeert men in de kringen van het Amsterdamsche Réveil en daarna in die der Afscheiding.

Na het overlijden van haar man keert Suze met haar drie kinderen naar Utrecht terug, waar zij weinige jaren later op bijna 28-jarigen leeftijd komt te overlijden (1844).

In hun geestelijke beteekenis treden twee theologen op den voorgrond, in het eerste gedeelte Dr. H. F. Kohlbrugge (vgl. dit Maandblad VII-1932, blz. 66—70, 74—77) en in het laatste gedeelte Ds. H. P. Scholte, de man der afscheiding, beiden toen te Utrecht wonende.

Verder behoeven wij niet op dit voortreffelijke boek in te gaan, daar deze regels alleen de bedoeling hebben op het belang ervan voor de Utrechtsche familiegeschiedenis en op het godsdienstige leven van den tijd te wijzen. Nog dit wil ik er aan toevoegen, dat de schrijfster zoo bijzonder de gave toont zich te kunnen verplaatsen in de vroegere tijden en toestanden, niet alleen wat de denkbeelden en karakters betreft, maar ook wat de uiterlijkheden des levens als woning, huisraad, kleeding, vervoermiddelen en dergelijke aangaat.

J. H. F. KOHLBRUGGE.

BOEKAANKONDIGING.

H. Hettema Jr., *De Nederlandsche wateren en plaatsen in den Romeinschen tijd*. Met een kaart. 's Gravenhage, 1938. (VIII en 214 blzn.). 8°.

Oud-Utrecht bekleedt een belangrijke plaats in dit boek over de aard-

rijkskunde van Nederland in de Romeinsche tijd, zooals reeds blijkt bij een blik op de kaart, waarop men met één oogopslag de voornaamste resultaten van het werk kan overzien. Niet minder dan 5 antieke namen zijn daar om en nabij Utrecht te lezen: Albiobola, Castellum Flevum, Trajec-

tum, Fectio en Navalia, — weliswaar 3 ervan met een vraagteeken.

De kaart geeft ook een overzicht van de wateren in Romeinsche tijd met een praktische aanduiding van de graden van zekerheid of waarschijnlijkheid door middel van verschillende soorten van stippellijnen.

De onzekerheid begint reeds bij de splitsing van de Rijn bij onze Oostgrens. Zeker is de schr. van zijn theorie, dat er twee Drusus-grachten gegraven zijn, zooals Suetonius ook van grachten in het meervoud spreekt: één uitsluitend voor afwatering bestemd, de Nieuwe Ysel; de andere tevens voor de scheepvaart, de tegenwoordige Linge. De Waal (met Nijmegen en zijn voorgangers: Oppidum Batavorum, Batavodurum, Noviomagus, Colonia Trajana) wordt eerst besproken; vervolgens de Rijn, die als een krachtige rivier bij het tegenwoordige Utrecht aankomt, waar hij zich splitst in Rijn en Vecht; de laatste heette wellicht Vidrus. Of de Romeinsche vesting aldaar Albiobola heeft geheeten of Castellum Flevum is voor de schr. onzeker. Dat professor Vollgraff de Rijn Alblis genoemd zou hebben, berust op een vergissing van de schr. en is ook niet te rijmen met de namen Albiobola en Albaniana (Alfen).

Natuurlijk aanvaardt de schr. het iets meer stroomopwaarts gelegen Fectio, maar daarna begeeft hij zich op het gladde ijs der philologie. Te Fectio (Vechten), waar inderdaad een groote brug uit Romeinsche tijd is opgegraven, denkt hij zich de brug, die gedeeltelijk afgebroken, als plaats van samenkomst heeft gediend voor Claudius Civilis en de Romeinsche bevelhebber Cerialis. De woorden van

Tacitus luiden: *petito colloquio scinditur Nabaliae fluminis pons*. De schr. leest hier *Navaliae* en meent nu dat *Navalia* een andere naam kan zijn voor *Fectio* wegens de groote werven (*navalia*), die daar zijn opgegraven: een wonderlijke verwarring van vrouwelijk enkelvoud en onzijdig meervoud, die eerst mogelijk wordt na het aanvaarden van een tekstwijziging.

De zekerheid, waarmee de schr. het Utrechtsche schip en de rivierbedding, waarin het is gevonden, dateert, is door de enkele aldaar gevonden scherven niet gerechtvaardigd.

Bij vele moeilijke vraagstukken worden de argumenten der verschillende onderzoekers met soms bijna vermoeiende nauwkeurigheid weergegeven; daarentegen worden de officieele verslagen betreffende het Domplein niet vermeld.

Ook bij de verdere loop van de Rijn doen zich ingewikkelde vragen voor, zooals de ligging van Lugdunum, dat zeker niet te Leiden of Katwijk, ook niet op de plek van de Brittenburg, maar eerder bij Valkenburg in Zuid-Holland moet worden gezocht.

De vraagstukken van het Flevomeer en de Middelsee in Friesland in Romeinsche tijd worden uit geologisch en uit geschiedkundig oogpunt bekeken: de kaart toont de gewijzigde kustlijn der waddeneilanden en de zeegaten.

De geschiedenis van de duinen vertoont een strijd tusschen land en zee met afwisseling van winst en verlies voor de strijdende partijen.

Het boek geeft dus veel wetenswaardigs, dat met ijver uit zeer verspreide werken is bijeengegaaud.

G. v. H.